

*В.К. РУДИК, кандидат економічних наук, доцент,
директор Інституту бізнесу і фінансів
Подільського державного аграрно-технічного університету*

Стратегічні засади розвитку системи пенсійного страхування в Україні

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку нашої країни склалася досить непроста ситуація у функціонуванні вітчизняної пенсійної системи. Уряд країни та всі державні фінансові інститути у сфері пенсійного забезпечення вже упродовж тривалого періоду піддаються ризикам невиконання своїх зобов'язань перед громадянами пенсійного віку. Фінансова криза в суспільстві тільки поглибила існуючі проблеми пенсійного забезпечення громадян і показала, що діюча солідарна пенсійна система самостійно не в змозі їх розв'язати. Зростаюче фінансове навантаження на солідарний рівень національної пенсійної системи зумовило уряд проводити пенсійну реформу.

Варто зазначити, що реалізації пенсійної реформи притаманна ознака довгостроковості, яка вимагає проведення її коригування на кожному етапі розвитку українського суспільства. Ті завдання, цілі реформування національної пенсійної системи, сформовані раніше, не були повністю реалізовані та не відповідають реаліям сьогодення. Прояв демографічних, економічних, соціальних чинників, а також фінансової кризи вимагає формування нової стратегії розвитку системи пенсійного страхування, яка б будувалася на взаємозв'язку даної системи з іншими сферами суспільних відносин, враховувала системний підхід при формуванні національної пенсійної моделі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітленню питань реформування пенсійної системи, розвитку її основних складових присвятили свої наукові праці вітчизняні та зарубіжні вчені. Серед них необхідно відзначити Б. Надточія [10], В. Яценко [2,

21], Е. Лібанову [14], В. Федоренко [20], С. Онишка [11], О. Ковалю [4, 5], Л. Ткаченко [19], С. Лондар [7], В. Башко [7]. Серед зарубіжних фахівців, які приділяли увагу дослідженню проблем формування і становлення вітчизняної пенсійної системи треба відзначити Г. МакТаггарта [9], М. Вінера [2, 21], М. Свенчіцкі [19] й Р. Вона [2], Е. Джеймс [22], С. Брукса [22]. Їхні експертні оцінки є корисними і сприяли розробці заходів щодо реформування у сфері пенсійного забезпечення нашої країни.

Мета статті – оцінка сучасного стану пенсійної системи України в умовах фінансової кризи, характеристика нових підходів до формування стратегії подальшого розвитку системи пенсійного страхування, визначення її основних напрямів на найближчу перспективу.

Виклад основних результатів дослідження. Питання пенсійного забезпечення громадян пенсійного віку все гостріше постає в суспільстві в зв'язку із проявом фінансової кризи. Дослідження науковців у даній сфері, статистичні дані відповідних державних спеціалізованих установ, а також діяльність основних фінансових інститутів вітчизняної пенсійної системи вказують на необхідність активізації подальшого реформування її в нашій країні. Оцінка функціонування української пенсійної системи показує зростання її незбалансованості впродовж останніх років. Темпи зростання власних надходжень Пенсійного фонду України значно відстають від темпів росту його видатків. У 2011 році видатки ПФУ більше ніж у півтора раза перевищували обсяги власних його надходжень (табл. 1). Якщо порівнювати вартісні показники, то пенсійні витрати основного фінансового інституту вітчизняної солідарної пенсійної системи в 2012 році

перевищили його власні надходження на 71,6 млрд грн. Це говорить про те, що фінансові ресурси Пенсійного фонду України на даний період забезпечували тільки 66% загальної суми пенсійних видатків. Така незбалансованість дохідної й видаткової час-

тин Пенсійного фонду України призвела до збільшення його дефіциту до 71,7 млрд грн [13]. За п'ять років його величина зросла майже у три рази, а по відношенню до ВВП вона становить 5,5%.

1. Оцінка збалансованості вітчизняної пенсійної системи у 2007–2011 роках

Показник	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	Відношення 2011р.до 2007 р., %	Відхилення 2011 р. до 2007 р.(+,-)
Видатки ПФУ – всього, млрд грн	99,9	147,9	165,7	191,3	210,7	у 2,1 рази	+110,8
Власні надходження, млрд грн	75,5	101,9	99,8	119,3	139,1	184,2	+ 63,6
Дефіцит бюджету ПФУ, млрд грн	24,4	46,0	65,9	72,1	71,7	у 2,9 рази	+ 47,3
у % ВВП	3,4	4,9	7,2	6,7	5,5	-	+ 2,1
Відношення власних надхо- джень до пенсійних видат- ків, %	75,5	68,8	60,2	62,3	66,0	-	- 9,5

Джерело: Офіційний веб-сайт Пенсійного фонду України. – [http // www.pfu.gov.ua/control/uk/index](http://www.pfu.gov.ua/control/uk/index).

Відповідно до вітчизняного пенсійного законодавства дефіцит Пенсійного фонду України покривається за рахунок коштів Державного бюджету України. Як показав вище проведений аналіз, ця сума фінансових ресурсів є достатньо відчутною для нього. Відволікання коштів із державного бюджету у сферу пенсійного забезпечення ставить під загрозу фінансування в повному обсязі інших бюджетних статей. Тому дана проблема є актуальною для всього українського суспільства і її необхідно розв'язувати спільно.

Потреба в активізації реформування пенсійної системи в Україні стає одним із найпріоритетніших завдань у країні, на виконання якого повинні бути направлені зусилля як держави, роботодавців, так і самих громадян. Першочерговим кроком в його реалізації має стати формування загальної стратегії розвитку системи пенсійного страхування, яка покладена в основу побудови вітчизняної пенсійної моделі.

Розробляючи її, передусім необхідно змінити стереотипи щодо сучасної пенсійної системи. Її сприйняття має бути в комплексі з розвитком економічної, соціальної, фінансової, правової сфер суспільства, визначення відповідного місця та ролі у фінансовій системі держави. Сучасні дослідники в даній сфері вважають, що оптимальну національну пенсійну систему можна побудувати тільки за умови системної узгодженості між

основними сферами суспільних відносин й інтеграції її до діючої загальнодержавної суспільної системи [18, с. 14-15; 11, с. 252].

Сучасні тенденції еволюції соціально-економічних систем європейських країн, у тому числі й України, показують, що ігноруючи об'єктивні економічні закони, усі вони в питаннях механізмів, цілей, меж державного втручання у пенсійній сфері останнім часом спиралися на пріоритети соціального ефекту над економічною доцільністю, що спричинила до економічних перекосів, порушення макроекономічної рівноваги. Особливо це стало відчутно під час прояву загальносвітової фінансової кризи, яка призвела до зменшення фінансових ресурсів у більшості секторів економіки держави.

У наукових колах все більше поширюється думка, що в сучасних умовах домінантою модернізації української соціально-економічної політики має стати перехід від «держави-мецената» до «держави-інвестора» [3, с. 57]. Вони вважають, і автор підтримує їх, що в пенсійній сфері функції державної участі мають розглядатися та проявлятися на основі економічного зростання, а не з позицій досягнення соціального ефекту й тимчасового поліпшення добробуту населення будь-якою ціною. А саме це спостерігалось упродовж останніх років у сфері пенсійного забезпечення й призвело до того, що держава вже не спроможна за-

безпечувати економічне зростання виключно через стимулювання попиту на засадах соціального попুলізму.

Тому стратегія розвитку національної пенсійної системи повинна передбачати врахування і поєднання двох її основних складових – соціальної та економічної. При цьому розвиток соціальної компоненти повинен повною мірою залежати від стану розвитку й можливостей економічної. Довгостроковий характер функціонування пенсійної сфери і використання пенсійних активів її учасників має дати поштовх розвитку різноманітних інвестиційних інститутів, появи нових продуктів на фондовому ринку, створенню механізмів, які б перетворювали державні витрати на інвестиції. Роль держави повинна бути ключовою у формуванні такої стратегії, яка б могла поєднувати і задовольняти інтереси конкретної особи, суспільства в цілому, роботодавців, а також її самої як носія влади та інституту управління.

Місія пенсійної системи для сучасного суспільства полягає в досягненні високого рівня життя пенсіонерів через використання фінансових ресурсів трьох її основних рівнів. Реалії у сфері пенсійного забезпечення показують, що солідарна пенсійна система і недержавне пенсійне забезпечення не можуть повною мірою достатньо профінансувати пенсіонерів навіть на нинішньому рівні, який набагато нижчий за міжнародні соціальні стандарти. У зв'язку з цим у досить великих розмірах відволікаються кошти з державного бюджету, які покривають дефіцит бюджету Пенсійного фонду України.

Сформовані державні програми, які розраховані на найближчу перспективу, щодо розвитку пенсійної системи країни передбачають, в основному, соціальну спрямованість проведення пенсійної реформи, пріоритетність у ній соціальної функції [17]. Як показує досвід розвинутих країн світу, поряд із соціальною складовою пенсійної системи необхідно враховувати і використовувати її економічну складову. Це пов'язано з тим, що для більшості країн світу характерним є високий рівень демографічного навантаження на працююче населення й необхідність диверсифікації механізмів пенсійного забезпечення. Дані процеси є характерними

і для України, а тому підтверджується висновок, що «солідарна система може виявитися нездатною фінансувати все більшу кількість пенсіонерів коштами все меншої кількості працюючих» [8]. У зв'язку з цим обов'язковим є використання економічної складової пенсійної системи, яка за значимістю та пріоритетністю повинна бути на одному рівні із соціальною складовою.

Усі заінтересовані сторони, а також суб'єкти пенсійних відносин повинні усвідомити, що в умовах функціонування ринкової економіки зміст економічної функції пенсійної системи відображає не тільки збереження обсягів пенсійних коштів на накопичувальних пенсійних рахунках, але і їхнє збільшення шляхом ефективної трансформації в інвестиції як реального джерела майбутніх пенсійних виплат. Фінансовий потенціал накопичувальних пенсійних систем у більшості країн світу, який активно залучається на світовий фондовий ринок, нині має найбільшу частку серед усіх фінансових ресурсів, що використовуються на ньому. За даними фінансових аналітиків понад 30% вартості глобальних інвестиційних активів небанківських фінансових установ охоплюють недержавні пенсійні фонди. Якщо аналізувати інвестування глобальних пенсійних накопичень у світову економіку, то із загального обсягу понад 80% їх акумулюється в різноманітні інвестиційні продукти [20, с. 89-98]. Дані цифри підтверджують, що світова накопичувальна пенсійна система є одним із основних інвесторів на фондовому ринку.

Експерти, які досліджують питання запровадження другого рівня пенсійної системи в нашій країні, вважають, що саме в накопичувальних пенсійних програмах повинна найбільше проявити себе економічна компонента. Якщо соціальна складова призначена для додаткового державного пенсійного забезпечення учасників накопичувальних пенсійних програм, то економічна має сприяти накопиченню, збереженню та множенню страхових пенсійних внесків через можливість їх розміщення у різноманітні інвестиційні продукти національного і міжнародного фондового ринку. Крім того, на їхню думку, економічний чинник другого

рівня спрямований на стимулювання розвитку національної економіки й він дає можливість ефективно управляти пенсійними активами обов'язкової накопичувальної пенсійної системи.

А.В. Федоренко вважає, і його підтримують більшість вітчизняних фінансистів, що другий рівень національної пенсійної системи є довгостроковим стратегічним проектом, розрахованим на майбутнє. Водночас він зазначає, що без його негайного запровадження неможливо провести повноцінну пенсійну реформу, змістом якої є формування трирівневої пенсійної системи [20, с. 91].

За розрахунками однієї із груп фінансових експертів видно, що якби обов'язкова накопичувальна пенсійна система була запроваджена вже у 2013 році, то фінансові надходження від сплати страхових пенсійних внесків до неї становили б у першому році 4,2 млрд грн (табл. 2). Це показує, на-

скільки потужним може бути фінансовий потенціал другого рівня, і найголовніше, що його економічна складова буде задіяна із самого початку функціонування обов'язкової накопичувальної системи.

Формуючи достатньо потужну фінансову базу, одним із ключових завдань накопичувальної пенсійної системи другого рівня є ефективне її використання в умовах ринкової економіки і захист пенсійних активів від можливих проявів різноманітних фінансових ризиків. Враховуючи, що використання фінансових ресурсів другого рівня має довгостроковий характер, ще одним важливим напрямом у формуванні стратегії розвитку системи пенсійного страхування є активізація перетворень в інституційній та нормативно-правовій базі функціонування фондового ринку країни, визначення інструментів і напрямів інвестування пенсійних активів.

2. Фінансовий потенціал загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування

Рік	Ставка внеску, %	Кількість учасників, осіб	Середньомісячна зарплата, грн	Сума внесків за місяць, млрд грн	Сума внесків за рік, млрд грн
2013	2	7 031 057	2500	0,352	4,2
2014	3	7 411 114	2675	0,595	7,1
2015	4	7 791 171	2862	0,892	10,7
2016	5	8 076 214	3083	1,236	14,8
2017	6	8 361 257	3277	1,643	19,7
2018	7	8 656 360	3506	2,124	25,5

Джерело: Аналіз запропонованої обов'язкової накопичувальної системи// Проект розвитку фінансового сектору/USAID. – Лютий 2011. – С. 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pension.kiev.ua/fijes/pillar2paper_feb2011_ua.pdf.

Фінансовий ринок України, особливо його основна складова – фондовий ринок, мають бути підготовлені в організаційному, інституційному, правовому аспектах до співпраці з обов'язковою накопичувальною пенсійною системою. Його фінансові інститути повинні мати у своєму розпорядженні набір різноманітних інвестиційних продуктів, які можна буде пропонувати учасникам другого рівня для формування своїх інвестиційних портфелів. При вивченні даного питання, на думку українських фінансистів, головним пріоритетом має бути формування такого механізму інвестування коштів накопичувальної системи, який би максимально стимулював їх використання через надійні

фінансові інструменти реального сектору економіки [4, с. 103–104].

Важливе місце при розробці стратегії подальшого розвитку системи пенсійного страхування повинна займати система захисту пенсійних активів як другого, так і третього рівнів національної пенсійної системи. Для розв'язання цієї проблеми ключова роль відводиться державі, яка на початковому етапі функціонування обов'язкової накопичувальної пенсійної системи повинна виступити гарантом такого захисту і через свої спеціалізовані фінансові інститути регулюватиме фінансові відносини в даній сфері, створить оптимальне правове поле для всіх суб'єктів системи пенсійного страхування,

затвердить відповідні «правила гри» щодо інвестиційної діяльності в цій сфері. У новому пенсійному законодавстві держава зробила спробу забезпечити гарантії такого захисту [16]. На найближчу перспективу необхідно удосконалювати правову базу у сфері пенсійного законодавства. Важливим кроком у цьому напрямі була б розробка і прийняття Пенсійного кодексу України, який би уможливив ефективніше здійснювати правове регулювання вітчизняної пенсійної системи.

Висновки. Підсумовуючи викладене слід зазначити, що становлення вітчизняної пенсійної системи проходить досить непростий шлях. У руслі ринкових трансформацій вона почала формуватися ще у 90-х роках ХХ ст. Саме в той період на законодавчому рівні було задекларовано, що українська пенсійна модель формуватиметься із трьох рівнів. В основу її побудови були закладені принципи пенсійного страхування, які, як показав світовий досвід, є найбільш прийнятними в умовах функціонування ринкової економіки.

Усі попередні етапи проведення пенсійної реформи не повністю реалізували поставлені завдання щодо створення оптимальної, ефективної національної пенсійної моделі. До того ж фінансова криза, яка проявляється в суспільстві, у цілому значно вплинула й на

сферу пенсійного забезпечення громадян. Вона показала, що в нинішньому стані пенсійна система не може забезпечити підвищення соціальних стандартів пенсіонерів до вимог міжнародних фінансових організацій.

Тому необхідність формування нової стратегії розвитку системи пенсійного страхування в країні є очевидною. У наукових колах вважають, що при її розробці повинні бути застосовані нові підходи, які б урахували системний підхід до побудови української пенсійної системи. По відношенню до неї мають бути змінені стереотипи. Розвиток системи пенсійного страхування має відбуватися в комплексі з розвитком інших основних сфер суспільства, повинна бути системна узгодженість з основними складовими фінансової системи держави.

В основі стратегії щодо розвитку системи пенсійного страхування вбачається практичне функціонування всіх трьох рівнів вітчизняної пенсійної системи, в яких поєднуютимуться два основних компоненти – соціальна й економічна. Пріоритетною при функціонуванні накопичувальної пенсійної системи має стати економічна складова, яка повинна ефективно використати її фінансовий потенціал і направити його на розвиток національної економіки.

Список використаних джерел

1. Аналіз пропонованої обов'язкової накопичувальної системи // Проект розвитку фінансового сектору/USAID. – Лютий 2011. – С. 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pension.kiev.ua/fijes/pillar2paper_feb2011_ua.pdf.
2. Вінер Мітчел. Дискусії навколо пенсійної системи в Україні /М. Вінер, Р. Вон, В. Яценко //Україна: аспекти праці. – 2000. – № 2. – С. 4.
3. Диха М.В. Стратегічне регулювання соціально-економічної сфери: проблеми, цілі, пріоритети / М.В. Диха // Фінанси України. – 2012. – № 7. – С. 57
4. Коваль О.П. Концептуальні засади інвестування пенсійних активів / О.П. Коваль // Фінанси України. – 2011. – №1. – С.101–107.
5. Коваль О.П. Місце і роль загальнообов'язкової накопичувальної складової в багаторівневій пенсійній системі України: антикризовий аспект / О.П. Коваль // Фінанси України. – 2012. – № 6. – С. 89–98.
6. Конституція України. Закон України від 28.06.1996р. №254к/96-ВР// www.rada.gov.ua
7. Лондар С.Л. Вплив фактора старіння населення на збалансованість державних фінансів в Україні / С.Л. Лондар, В.Й. Башко // Фінанси України. – 2012. – № 5. – С. 27–39.
8. Лопачов В.С. Пенсійна проблема в Україні / В.С. Лопачов // www.nbuv.gov.ua.
9. Мак Таггарт Г. Обовязкова накопичувальна система: чому вона потрібна? Пенсійна реформа в Україні. Загальнообовязкова накопичувальна система. Бібліотека. Інформаційні матеріали інтернет – сторінки USAID. – Режим доступу: www.pension.kiev.ua.
10. Надточій Б. Соціальне страхування у контексті історії / Б. Надточій // Соціальний захист. – 2003. – № 2. – С. 22.
11. Онишко С.В. Потенціал розбудови пенсійної системи в Україні у контексті зниження ризиків державних фінансів / С.В. Онишко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 3. – С. 246–257.
12. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – [http // www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).
13. Офіційний веб-сайт Пенсійного фонду України. – [http // www.pfu.gov.ua/control/uk/index](http://www.pfu.gov.ua/control/uk/index).
14. Пенсійна реформа в Україні: напрямки реалізації (колективна моногр.) / за ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2010. – 270 с.

15. «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (із змінами і доповненнями). Закон України від 9 лип. 2003 р. № 1058-IV // www.rada.gov.ua.
16. «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи». Закон України №3668 –VI від 8.07.2011р. „Голос України” від 13 верес. 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)
17. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»: Програма Президента України від 02.06.2010 // zakon1.rada.gov.ua.
18. Руд Н. Вплив реформування пенсійної системи України на соціально–економічний розвиток суспільства: автореф. дис. ... к.е.н. / Н. Руд. – Донецьк, 2010. – С. 14–15.
19. Свенчіцкі М. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: Прогноз – 2050 / М. Свенчіцкі, Л. Ткаченко, І. Чапко. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. – 72 с.
20. Федоренко А.В. Економічна складова накопичувальної пенсійної системи / А.В. Федоренко // Фінанси України. – 2011. – № 12. – С. 89–98.
21. Яценко В. Як створити тривісну пенсійну систему в Україні / В. Яценко, М. Вінер // Україна: аспекти праці. – 2003. – № 2. – С. 20.
22. E. James. The Political Economy of Structural Pension Reform / E. James, S. Brooks. // The Political Economy of Pension Reform. For presentation at World Bank Research Conference. Sep. 14-15, 1999. P.5-16, 29-36. Режим доступу: www.worldbank.org.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2013 р.

*

УДК 330.874:316.663.2

*Н.М. ДАВИДЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Фінансова безпека аграрних підприємств у системі корпоративного управління

Постановка проблеми. Ринкові відносини господарювання супроводжуються зміною організаційно–правових форм власності, швидким зростанням кількості суб'єктів господарювання, появою нових методів управління й посиленням конкуренції між ними. З огляду на це варто з'ясувати умови, за яких можливий стабільний та ефективний розвиток аграрних підприємств, адже їхня фінансова безпека безпосередньо пов'язана з продовольчою безпекою країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. А.С. Соснін і П.Я. Пригунов стверджують, що економічне благополуччя й могутність будь-якого підприємства тримається на трьох китах – розвитку, безпеці та прибутку [14], тому забезпечення безпеки в сучасних умовах – першочергова проблема для всіх суб'єктів господарювання незалежно від форм власності, виду діяльності й рівня розвитку.

Нестійкий фінансовий стан аграрних підприємств є причиною їх неплатоспроможності, погіршення фінансових показників, що приводить до незапланованих втрат і недосягнення необхідного рівня прибутковості.

Мета статті – розкриття підходів до сутності фінансової безпеки аграрних корпорацій та з'ясування місця фінансової безпеки аграрних підприємств у системі корпоративного управління.

Виклад основних результатів дослідження. Безпека підприємства – це сукупність правових, економічних і виробничих відносин, також матеріальних, інтелектуальних та інформаційних ресурсів, що характеризують здатність підприємства стабільно функціонувати й збільшувати прибуток [11].

Завдання безпеки реалізуються за окремими напрямками захисту діяльності підприємства, визначаються специфікою його діяльності та загрозами внутрішнього й зовнішнього середовища [7].